Hadis ve Siyer Araştırmaları
Hadith and Sīra Studies
Cilt/Volume: XI | Sayı/Number: 2 | Yıl/Year 2025
hadisvesiyer.info | © Meridyen Derneği

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geçmişten Günümüze Mevzu Hadis

Sabri Çap

Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2025, 274 sayfa.

Hadislerin, eserlerde yer bulma serüveni, nitelendikleri vasıflara göre değişkenlik arz etmiş, dolayısıyla birçoğu farklı incelemelerde belli başlıklar ve tasnifler altında araştırma konusu olmuştur. Bir çıkış noktasına ve gelişim seyrine sahip olan bu hadis çeşitlerinden mevzû hadis de birçok çalışmanın merkez noktasını oluşturmuştur. Mevzû hadislerin râvileri, sözün kendisi ve bunlar etrafında şekillenen birçok konu literatürde yer bulmuştur. Bu konudaki güncel çalışmalardan biri de Sabri Çap'ın *Geçmişten Günümüze Mevzu Hadis* adlı eseridir.

Çap, uydurma hadisler için kullanılan kavramları kronolojik bir sıra takip ederek okuyucuya sunmaktadır. Hz. Peygamber döneminden itibaren söz konusu hadisleri uyduranların nitelenmesiyle başlayan kavramsallaşma sürecini ve sonrasını açıkça ortaya koymaktadır. Sırasıyla "Mevzu Hadis Kavramının Doğuş ve Gelişimi", "Kizb Hadisten Mevzu Hadise", "Uydurma Hadis İçin Kullanılan Kelime ve Kavramlar" ve "Mevzu Hadisin Tanımı ve Muhtevası" başlıkları altında dört bölüm işlenmekte, müstakil bir başlık açılarak sonuç kısmında eser özetlenmektedir.

Yazar ilk bölümde uydurma faaliyetlerinin hadislerde hangi lafızlarla belirtildiğini incelemekte, bunu zamansal düzlemde tebeu't-tâbiîn dönemine kadar değerlendirmektedir. Çalışmaya konu olan kavramlar incelenirken yazarın sıklıkla üzerinde durduğu mana ile rivayet gerçeği birçok yerde tekrar edilmiştir (s. 6, 8, 31). Çap, ilk üç dönemde uydurma faaliyetinin nasıl isimlendirildiğini ve bizzat uydurulan sözün hangi lafızlarla nitelendirildiğini merfû, mevkuf ve

maktû rivayetler örnekliğinde tespit etmeye çalışmıştır. Bir yandan bu lafızları tespit ederken, öte taraftan söz konusu lafızların mana ile rivayet edilmiş olma ihtimalini de sıklıkla vurgulamıştır. Mana ile rivayetin ihtimali olmakla birlikte yazarın bunu ilk üç dönem için de herhangi bir ayrıma gitmeksizin ifade etmesi dikkat çekicidir. Zira bu dönemlerin birbirlerinden ayrıldığı noktalar mevcuttur. Özellikle yazının yaygınlaşmaya ve zamanla hafızanın yerini tutmaya başladığı dönemler için mana ile rivayetin ilk dönemdeki kadar yoğun olmadığı söylenebilir. Yani Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir sözün mana ile rivayet ihtimali İmam Mâlik'ten rivayet edilen söze göre çok daha mümkündür. Bunun temel sebebi ise zamanla yazının hafızanın önüne geçmiş olmasıdır. Dolayısıyla yazarın incelediği her dönem için mana ile rivayet ihtimalinden bahsetmesi ve dönemsel bir ayrıma gitmemesi bir eksiklik olarak görülebilir. Eleştiriye konu olan bir diğer husus ise yazarın mana ile rivayete sıklıkla dikkat çekmesinin sonucunda bu ihtimallerin yazarın yapmış olduğu çıkarımlarda bir değişikliğe sebebiyet vermemesidir. Burada okuyucunun beklentisi söz konusu rivayetlerin ne derece mana ile rivayet edilmiş olduğunun belirtilmesiyle yazarın lafızlar üzerinden yapacağı çıkarımlara güven oluşturmasıdır. En azından esere alınmasa da bir örneklem kümesi üzerinden bazı rivayetlerin tetkikinin yapılması ve neticenin dipnotta belirtilmesi mümkün olabilirdi.

Mevzu hadis anlayışı etrafında kullanılan çeşitli lafızlar, bunların gelişimi, anlam sınırları ve kullanım yoğunlukları ilk üç bölümde detaylıca incelenmiştir. Bu incelemenin neticesinde yazar, Arapçada bulunan kavram zenginliğinin karşısında uydurma sözler için Türkçede çok kısıtlı bir kullanım olduğuna dikkat çekmektedir (s. 144-145). Özellikle mevzû hadisler için kullanılan Arapça kelimeler arasındaki nüansların varlığını ve Türkçedeki karşılıkların ise bundan yoksun olduğunu belirtmesi önemli bir tespit olarak ifade edilebilir. Öte taraftan sunmuş olduğu kavram önerilerinin kapsam itibariyle mevzû hadisten çok da farklı olmadığını dile getirmek gerekir. Nitekim "çakma hadis", "ihdas edilmiş hadis", "uyduruk", "üretilmiş" gibi bir kısım tekliflerin birbirlerinden mana açısından farkı olmadığı açıktır. Dolayısıyla âlimlerin kullanımına ve dönemin anlayışına göre farkları olan kavramlar Türkçeye tercüme edilirken yapılacak bir açıklamanın kâfi gelebileceğini de belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra yazarın sunduğu "uydurma gibi", "uydurma olabilir" tarzındaki kelime öbeklerinin kullanımındaki teklifler ise yerinde görünmektedir.

Mevzûat literatürüne değinen Çap, bu literatür içerisinde yer alan bazı hadislerin bir bütün olarak mevzû olmadığına dikkat çeker. Nitekim isnadı uydurma fakat metni sahih veya metnin bir kısmı uydurma bir kısmı sahih hadisler de mevzûat literatüründe zikredilmiştir. Yazarın dikkat çekmek istediği husus isnadının uydurulmuş olması sebebiyle metninin bütünü veya bir kısmı sahih olan hadislerin de uydurulan rivayetlerin derlendiği eserlerde yer bulmuş

olmasıdır. Yazara göre bu yaklaşımın değişmesi ve farklı bir yöntem belirlenmesi gerekmektedir. Zira Çap'a göre *Sahîhayn'da geçen sahâbeden kaynaklanan veya sonraki râvilerin* sebep olduğu yanlış veya eksik anlamaya dayalı hatalı rivayetler mevzû kapsamında görülmemiştir. Yazara göre burada birbirine benzer durumlara iki farklı yaklaşım gösterilmiştir. Bir yandan mevzûat literatüründe idrâc yapılmış hadisler mevzû olarak nitelendirilirken öte taraftan *Sahîhayn* gibi eserlerdeki hatalı hadislere aynı hüküm verilmemiştir. Çap bu hususta bütünüyle uydurma olmayan hadislerin diğerlerinden ayrılması, mevzû olarak vasıflandırılmaması ve aynı zamanda sahih olarak da görülmemesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla Çap bu rivayetler için yeni bir kavram ihtiyacının olduğuna değinmektedir.

Yazar yukarıdaki fikirlerini desteklemek amacıyla sunduğu örnekleri *Sahîhayn*'dan tercih etmiştir. Bu örneklere göre bazı hadisler hatalı rivayet edilmiştir ve sahih olarak tavsif edilmemelidir. Öte yandan Çap'ın genel yaklaşımına bakıldığında sahih olarak görülen eserlerde hatalı rivayetlerin var olduğunu ön kabul olarak benimsediği müşahede edilmektedir. Ona göre asıl problem sahih kaynaklarda geçen hatalı rivayetler için bir kavramın türetilmemiş olmasıdır. Fakat hatalı olarak görüp örneklendirdiği hadisler herkes tarafından aynı yaklaşım ile karşılanmamıştır. Nitekim verilen örneklerde kendisinin söz konusu hadisleri tek açıdan değerlendirdiği görülmektedir.

Misal olarak, ölüye ağlama hadisinin Hz. Âişe tarafından tenkit edilmesi neticesinde İbn Ömer'in rivayetini hatalı addetmenin ne kadar doğru olduğu tartışılmalıdır. İbn Ömer tarafından rivayet edilen hadise bir başka açıklama ile yaklaşılması tercih edilen yollardan biri olabilir. Nitekim İbn Ömer, Hz. Âişe tarafından düzeltilmesine rağmen söz konusu hadisi rivayet etmeye devam etmektedir.[1] Bunun bir hata olması durumunda İbn Ömer'den en azından Hz. Âişe'nin vefat ettiği tarihten sonra ısrarla söz konusu hadisi rivayet etmemesi beklenirdi. Aynı şekilde bu hadisin Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi başka sahâbîlerden de nakledilmesi[2] bu hadisin bir aslının olduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Hz. Âişe'nin duymadığı veya farklı bir şekilde duyduğu hadis sebebiyle İbn Ömer'den gelen rivayeti tenkit etmesi ise normal karşılanmalıdır. Bu, bir ilmî tenkit meselesidir. Fakat bugünden değerlendirildiğinde zikredilen sebepler doğrultusunda İbn Ömer'den gelen hadisin bir aslının olduğu düşüncesi pek tabii

1 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü Ahmed*, thk. Şuayb el-Arnaût v.d. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 1/371 (No. 264).

2 İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût v.d. (Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Cenâiz", 54.

oluşmaktadır.[3]

Netice itibariyle Çap'ın dile getirdiği kavram eksikliğinin bir sebebinin de sahih eserlerde geçen bazı hadislere ulemanın belli bir kısmının hatalı olarak bakmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Burada eleştiriye konu olan şey, yazarın bazı rivayetleri hatalı görmesi değil, hatalı gördüğü rivayetlerin genel kabul görmüş gibi takdim etmesidir. Çalışma uydurma hadis ve etrafında şekillenen kavramların gelişimini takip etmek adına alana katkı sunmaktadır. Özellikle yazarın "uydurulmuş hadis" ve "hadisleştirilmiş uydurma" rivayetlerin ayrımını yapması ve buna eser boyunca dikkat çekmesi önemlidir. Nitekim uydurma hadisin bütünüyle bir değeri olmazken "hadisleştirilmiş" bir söz haddi zatında kıymetli ve değerli olabilmektedir. İkinci hususta tek problem bir başkasına ait olan bir sözün Hz. Peygamber'e nispet edilmesi durumudur. Dolayısıyla mevzûat literatüründen yapılan aktarımlarda ve Türkçe kullanımlarda zikre konu olan hadislerin mevzû olarak genellenmesi yerine söz konusu hadisin "hadisleştirilmiş" olup olmadığına dikkat çekmek gerekmektedir.

Şeyma Güzel

(Doktora Öğrencisi, İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
seymaguzel@stu.ihu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1159-8146)

3 Aktarılan fikrin sahibi yüksek lisansta kendisinden ders aldığım Hamza Elbekri'dir.